

ANDTS-undersökning i Gävleborgs län Gymnasiets år 2 2022

Uppdragsundersökning nr 66
Viktoria Åström

Innehåll

Inledning.....	3
Om undersökningen och rapporten	5
Undersökningens genomförande	5
Frågeformulär och data.....	5
Tillförlitlighet	6
Bortfall	6
Kontroll och justering av data.....	9
Allmänna kommentarer till tolkningen av resultatet	10
Resultat	12
Alkohol.....	12
Narkotika	18
Anabola androgena steroider	20
Tobaksanvändning.....	20
Spel om pengar	23
Lustgas.....	24
Sammanfattning.....	25
Läget i Gävleborgs län 2022	25
Utvecklingen i Gävleborgs län 2013–2022	26
Om undersökningen i Gävleborgs län	27
Referenser.....	28
Bilaga 1: Frågeformulär – Gävleborg 2022	
Bilaga 2: Frågeformulär – riks 2022	
Bilaga 3: Tabeller – Gävleborg	
Bilaga 4: Variabeletiketter 2022	
Bilaga 5: Extratabeller Gävleborg	
Bilaga 6: Extratabeller Riket	

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN

ISSN 0283-1198
ISBN 978-91-7278-326-3 (pdf)
urn nbn:se:can-2021-5 (pdf)

Inledning

Ur ett folkhälsopolitiskt perspektiv är kännedom om människors hälsorelaterade beteenden betydelsefullt. Särskilt ungdomars olika hälsovanor är ofta av stort intresse ur ett preventionshänseende. Detta gäller inte minst användning av alkohol, tobak och andra droger.

Flertalet länder genomför frågeundersökningar om ungdomars ANDT-vanor (alkohol, narkotika, dopning och tobak). Dessa görs ofta i skolmiljö. I Sverige har undersökningar om skolelevs substanserfarenheter genomförts på nationell nivå sedan 1971 i årskurs 9 och sedan 2004 bland elever i årskurs 2 på gymnasiet (se Gripe (red.) 2021). I ANDT-strategin för 2016–2020 (Socialdepartementet 2016) finns ett antal indikatorer utpekade som ska följas, bland annat gällande CAN:s skolundersökningar. Vilka dessa är, samt dess resultat, framgår bland annat i Folkhälsomyndighetens indikatorlabb samt av CAN:s årliga skolrapporter. I den senaste strategin för 2021–2025 inkluderas även spel om pengar¹ (ANDTS).

Det är känt att användning av alkohol och andra droger kan variera mellan olika regioner och att variationerna inom ett land många gånger kan vara större än mellan länder. Det är av intresse att ha tillgång till regionala data för att bättre förstå hur regionen förhåller sig till riksgenomsnittet, och för att få en uppfattning om vilka områden som bör prioriteras vid preventiva insatser.

Sedan 1990-talet har CAN på uppdrag av kommuner, regioner och länsstyrelser åtagit sig att genomföra utökade datainsamlingar i samband med ordinarie riksundersökningar.

I anslutning till 2022 års nationella skolundersökning om erfarenheter av alkohol, narkotika, dopning, tobak och spel om pengar (ANDTS) gav Region Gävleborg CAN i uppdrag att genomföra en totalundersökning i gymnasiets år 2 i Gävleborgs län.

I uppdraget ingick att CAN genomför datainsamlingen, sammanställer enkätsvaren och levererar dessa digitalt. Utöver det ingår denna rapport, som redovisar undersökningens genomförande, bortfallets fördelning och innehåller kommentarer till de mest centrala resultaten. Av bilagt enkätformulär framgår

¹ Riksdagen beslutade 2011 om en samlad strategi, den så kallade ANDT-strategin, för politiken kring alkohol, narkotika, dopning och tobak. De övergripande målen med strategin är att stoppa användningen av narkotika och dopning samt ett minskat tobaksbruk och att minska de medicinska och sociala skador som uppkommer i samband med alkohol. För att kunna följa upp arbetet med strategin skapades ett antal indikatorer av en särskilt utsedd projektgrupp (Socialdepartementet 2013). Strategin gällde för perioden 2016–2020 (Socialdepartementet 2016). I mars 2022 antogs en ANDTS-skrivelse som utgör den nya strategin för 2022–2025 (Socialdepartementet 2022).

hur frågorna ställts och av den bifogade programmeringsfilen framgår variablernas etiketter.

Ett viktigt syfte med denna rapport är att jämföra resultaten för ett antal ANDT-indikatorer samt ett mindre antal extra variabler för alkohol, spel om pengar samt lustgasanvändning i Gävleborgs län med resultaten i riket. Detta för att ge en bild av hur ANDTS-erfarenheterna i Gävleborgs län förhåller sig till landet i stort. Ytterligare ett syfte är att tillgängliggöra de övriga resultaten, vilka redovisas kommun- och könsuppdelade i tabellbilagor (bilaga 3). Som avslutning på rapportens sammanfattning redovisas utvecklingen av ANTS-erfarenheterna i gymnasiets år 2 i Gävleborgs län för åren 2013, 2016, 2019 och 2022.

I samband med att rikets resultat publiceras hösten 2022 kompletteras leveransen också med en könsuppdelad tabellbilaga med fullständiga resultat för hela riket.

Om undersökningen och rapporten

Undersökningens genomförande

Undersökningen i Gävleborgs län genomfördes som en totalundersökning av samtliga klasser i gymnasiet år 2. Samtliga gymnasieskolor med elever i år 2 i samtliga kommuner i Gävleborgs län erbjöds att delta i årets datainsamling. Undersökningsmaterialet tillgängliggjordes skolorna under vecka 11 och datainsamlingen pågick under veckorna 12–17 (21 mars–29 april).

Eleverna fick besvara en webenkät och försågs med instruktioner samt inloggningskoder till denna. Innan materialet postades till skolorna informerades rektorerna om undersökningen. Enligt CAN:s instruktioner fungerar lärarna som undersökningsledare och enkäterna besvaras i klassrummen vid liknande förhållanden som vid ett prov. När enkäten är besvarad skickar eleven in enkäten digitalt. Det är frivilligt att delta. Om en elev inte vill medverka skickar hen in den digitala enkäten ej ifylld. Eleverna informeras om att svaren endast används för statistiska bearbetningar och att inga resultat från enskilda klasser redovisas.

Läraren ombeds att inte gå omkring i klassrummet under genomförandet samt att fylla i en klassrapport, där bland annat antal frånvarande elever noteras. För mer information om skolundersökningarnas genomförande se *Så görs CAN:s skolundersökning* (Gripe 2013).

Frågeformulär och data

Frågeformuläret (bilaga 1) som eleverna i Gävleborg besvarade var i stort sett identiskt med det som användes i riksundersökningen (bilaga 2). Skillnaden var att eleverna i länet fick uppge boendekommun och besvara en fråga om de haft ANT-undervisning i skolan senaste läsåret.

En datafil medföljer rapporten. I denna ingår samtliga enkätfrågor samt skolenhetsnamn när så är möjligt. För att skydda elevernas anonymitet lämnar CAN inte ut data med någon variabel som hjälper till att identifiera skolor med färre än 40 inskrivna elever per kön och årskurs. Datafilen är strukturerad så att de variabler som redovisar bakgrundsinformation på skolnivå och liknande kommer först. Därefter kommer samtliga frågor i den ordning de ställts i formuläret och slutligen följer variabler som konstruerats i efterhand. Medföljande bilaga 4 beskriver variablernas etiketter ("Variabeletiketter 2022").

Tillförlitlighet

I olika frågeundersökningar riktade till den vuxna befolkningen har det visat sig att det kan finnas en ovilja bland respondenterna att redovisa känsliga förhållanden samt att de, medvetet eller omedvetet, tenderar att underskatta sin konsumtion av till exempel alkohol och tobak. Att liknande tendenser kan förekomma bland ungdomar är troligt. Det kan således inte uteslutas att somliga elever i denna undersökning rapporterat en för låg konsumtion av olika substanser (så kallad underrapportering). Även motsatsen kan förekomma, det vill säga att respondenterna uppger en för hög konsumtion (så kallad överrapportering). En möjlig orsak till att uppge en alltför hög alkoholkonsumtion kan vara leklust eller en vilja att i efterhand imponera på sina vänner.

För att minska risken att eleverna inte svarar sanningsenligt, ska en lärare vara närvarande i klassrummet. Läraren ska bland annat motverka störande moment och se till att undersökningen i övrigt utförs enligt CAN:s instruktioner. Anonymiteten är mycket viktig för att svaren ska vara sanningsenliga. Lärarna ska se till att eleverna sitter så att de inte kan se varandras skärmar och det framhålls i instruktionerna att elevernas svar inte kan spåras och att klassredovisningar inte förekommer. När datamaterialet bearbetas genomförs kontroller för att hitta uppenbart undermåligt eller oseriöst besvarade enkäter.

Trots dessa rutiner går det inte att helt utesluta att några elever svarat oseriöst, men åtgärder har alltså vidtagits för att så långt som möjligt hantera denna typ av problem.

Bortfall

Ett problem i samband med surveyundersökningar utgörs av bortfallet, det vill säga personer som skulle ha besvarat formuläret men som av olika skäl inte gjorde det. Ett omfattande bortfall kan ha betydelse för de insamlade resultatens giltighet och måste därmed alltid beaktas när resultaten tolkas. I skolundersökningar finns två huvudtyper av bortfall. Den ena utgörs av elever vars klasser inte deltagit i undersökningen (så kallat klassbortfall) och den andra av elever som var frånvarande i samband med datainsamlingen eller av andra anledningar inte ingår i databearbetningen (så kallat elevbortfall).

I tabell A visas en översikt av klassbortfallet och elevbortfallet, samt antalet elever som ligger till grund för resultatredovisningen. I Gävleborgs län var klassbortfallet 10 procent i gymnasiet år 2. I riksundersökningen uppgick det till 18 procent. Bland gymnasieeleverna i Gävleborg uppgick elevbortfallet till 25 procent. Motsvarande andel för riket var 21 procent. Antalet formulär som ligger till grund för analyserna i Gävleborg var 1 998. Motsvarande antal i riket var 4 829.

Tabell A. Antal elever i resultatredovisningen respektive klass- och elevbortfall i procent. Gävleborgs län och i Riket. Gymnasiets år 2. 2022.

	Antal elever i resultatredovisningen			Klassbortfall	Elevbortfall ^{b)}
	Pojkar	Flickor	Alla ^{a)}	%	%
Gävleborgs län	970	956	1 998	10	25
Riket	2 301	2 412	4 829	18	21

a) Inklusive elever som angett annan könsidentitet eller ej besvarat frågan.

b) Frånvarande elever i de medverkande klasserna samt närvarande elever som avstått från att delta.

Klassbortfallet beskrivs mer ingående i tabell B, nedan. I Gävleborgs län var det 17 klasser i gymnasiet år 2 som inte alls medverkade i undersökningen, vilket motsvarar ett klassbortfall på 10 procent. Motsvarande andel för riket var 18 procent.

Tabell B. Antal klasser i urvalet och antal klasser som ej deltagit. Klassbortfall i procent. Gävleborgs län och Riket. 2022.

Gymnasiets år 2	Gävleborgs län	Riket
Antal klasser i urvalet (exkl. felaktiga skolor)	172	342
Antal klasser som ej deltagit	17	63
Klassbortfall	10%	18%

Klassbortfall kan i princip få större effekter i gymnasiet än i grundskolan. Detta eftersom sammansättningen av elever i gymnasieklasserna i högre grad sker utifrån elevernas intressen och egenskaper, medan elevsammansättningen i grundskolans klasser är mera slumpmässig. Med anledning av detta har gymnasieklasserna på senare år fått en utökad svarsperiod, för att ta hänsyn till exempelvis praktikperioder. Klassbortfallet var dessbättre förhållandevis lågt i Gävleborgs län.

Elevbortfallet redovisas mer detaljerat i tabell C. I detta bortfall ingår frånvarande elever, närvarande elever som avstått från att delta.

Frånvaro vid undersökningstillfället utgjorde den klart största delen av elevbortfallet, jämfört med hur många som aktivt valde att inte delta eller blev bortfiltrerade. Det var 25 procent frånvarande gymnasieelever i Gävleborgs län. I riket var andelen 21 procent. Utöver detta framgår även andelen enkäter som har filtrerats bort på grund av undermåliga eller oseriösa svar. I både Gävleborg och i riket uppgick andelen bortfiltrerade enkäter till 1 procent. Det är den nivå som andelen bortfiltrerade elever brukar ligga på i riket. I Gävleborgs län avstod 1 elev från att delta, medan 2 i riket gjorde det.

Tabell C. Elever i undersökningen och totalt elevbortfall^{a)}. Antal och procent. Gävleborgs län och Riket. 2022.

Gymnasiets år 2	Gävleborgs län		Riket	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Antal elever i urvalet	2 948	-	7 696	-
Antal elever i deltagande klasser ^{b)}	2 679	-	6 165	-
Antal elever i resultatredovisningen	1 998	-	4 829	-
Antal frånvarande elever	659	25	1 287	21
Antal elever som aktivt avstått från att delta	1	0	2	0
Elevbortfall	660	25	1 289	21
Bortfiltrerade enkäter	21	1	47	1

a) I elevbortfallet ingår frånvarande elever samt närvarande elever som avstått från att delta.

b) Antal elever i deltagande klasser består av inkomna enkäter samt lärarnas rapportering av frånvarande elever. En del lärare rapporterar inte frånvarande elever, därför har dessa räknats upp för att motsvara antal deltagande klasser.

I anslutning till 1993 års nationella undersökning genomfördes en särskild studie i årskurs 9 i Stockholms skolor. Då utfördes även en uppföljning av bortfallet (som då var ca 10 %) genom att de elever som var frånvarande vid undersökningstillfället fick besvara formuläret när de återvände till skolan. Som väntat redovisade eleverna i bortfallsuppföljningen en mer omfattande konsumtion av alkohol, narkotika och tobak än i det ursprungliga undersökningsmaterialet. De ursprungliga undersökningsresultaten påverkades emellertid inte med mer än enstaka procentenheter vid inkludering av de senare inhämtade uppgifterna (Andersson & Hibell 1993). Även om det var många år sedan denna bortfallsstudie genomfördes antas samma förhållanden på det stora hela råda även idag.

Av tabell D framgår orsakerna till frånvaro vid undersökningstillfället. Det rapporteras av lärarna i den medföljande klassrapporten. Den mest förekommande anledningen till frånvaro var giltig frånvaro, såväl i Gävleborgs län som i riksundersökningen. Ogiltig frånvaro låg på ungefär samma nivå i respektive undersökning.

Tabell D. Elevfrånvaro rapporterad av lärarna. Procent. Gävleborgs län och Riket. 2022.

Gymnasiets år 2	Gävleborgs län	Riket
	Andel	Andel
Giltig frånvaro (inkl. sjukdom)	20	17
Ogiltig frånvaro	5	4
Frånvaro, totalt	25	21

I tabell E redovisas antal elever som ingår i undersökningen fördelat på kommun. Kommuntillhörigheten bestäms i första hand av vad eleverna själva rapporterat, antingen via fasta kryssalternativ eller i öppen text. I den mån frågan lämnats obesvarad har i stället skolans kommuntillhörighet fått avgöra den geografiska bestämningen.

Bland kommunerna i Gävleborgs län hade Ockelbo, Hofors och Nordanstig för få svarande för att resultaten ska kunna redovisas på kommunnivå. Vidare hade Ovanåker för få svarande för att få en separat könsredovisning, därför redovisas Ovanåker sammanslaget i resultatredovisningen.

Tabell E. Antal elever som ingår i datamaterialet fördelat på kommuner i Gävleborgs län. 2022.

Gymnasiets år 2			
	Pojkar	Flickor	Totalt ^{a)}
Ockelbo	20	16	38
Hofors	12	22	35
Ovanåker	39	25	67
Nordanstig	22	21	46
Ljusdal	74	58	135
Gävle	368	326	722
Sandviken	144	126	279
Söderhamn	69	86	162
Bollnäs	86	100	192
Hudiksvall	107	146	263
Annan kommun	29	30	59
Totalt	970	956	1 998

a) Inklusive elever som uppgett annan könsidentitet eller lämnat frågan obesvarad.

Kontroll och justering av data

Innan resultatanalyserna påbörjas exkluderas de formulär som bedöms vara uppenbart skämtsamt, överdrivet eller otillräckligt ifyllda. Exkluderingen görs med fasta kriterier via fem förprogrammerade datafilter (se bilaga 1 för frågeformuleringar):

Filter 0: Ej svarat på någon fråga i enkäten.

Filter 1: Ej svarat på 5 eller fler av 9 centrala frågor.

Filter 2: Svarat ”Ja” på alla narkotiska preparat.

Filter 3: Svarat ”två gånger eller mer” på 16 eller fler av 18 frågor gällande problem i samband med att en druckit alkohol.

Filter 4: Angett en total alkoholkonsumtion överstigande 100 liter ren alkohol senaste 12 månaderna.

Alla enkäter som uppfyllde något av de ovanstående villkoren filtrerades bort ur det slutgiltiga datamaterial som ligger till grund för resultatredovisningen. Utöver detta sänktes årsalkoholkonsumtionen till 50 liter ren alkohol för de elever som nådde en total konsumtion om 51–100 liter för de senaste 12

månaderna. För motivering och utförligare beskrivning av detta se *Så görs CAN:s skolundersökning* (Gripe 2013).

Allmänna kommentarer till tolkningen av resultatet

För att underlätta tolkningen av resultaten ges här några generella metodologiska kommentarer och förklaringar. Ett viktigt påpekande är att enskilda siffror snarast bör betraktas som en storleksordning på konsumtionen av en viss substans, än som ett exakt mått på det verkliga beteendet. Det talar för att det är mer meningsfullt att till exempel jämföra olika grupper med varandra än att dra alltför kategoriska slutsatser utifrån en enskild siffra. Vid jämförelser mellan Gävleborg och riket är det också viktigt att beakta att små differenser oftast inte är signifikanta. Därför bör man inte dra för långtgående slutsatser.

Resultaten presenteras genomgående i procent, förutom när det gäller total årskonsumtion av alkohol, då liter i stället anges som enhet. I normalfallet beräknas procenttalen på det totala materialet och i dessa fall redovisas inte bastalen (det vill säga antal elever som ingår i underlaget för procentberäkningarna – se tabell E. När beräkningarna endast avser en begränsad del av eleverna (som till exempel andel rökare som vill sluta röka) anges bastalen i tabellen efter bokstaven n. Totalvärdena innefattar flickor och pojkar samt individer som har uppgett annan eller ingen könstillhörighet. I de fall bastalen understiger CAN:s metodologiska och etiska gräns om 50 individer utgår tabellen och inga tillhörande uppgifter redovisas.

Antalet formulär som ligger till grund för analyserna i Gävleborgs län är 1 998.

Det bör påpekas att resultaten blir mera osäkra vid redovisningar på mindre grupper. Enstaka elever kan då påverka resultaten märkbart. Eftersom resultaten för ”alla” innefattar även de som inte angett könstillhörighet, kan det för vissa frågor göra att totalen inte alltid verkar logisk i relation till resultaten för pojkar respektive flickor.

I enkäten finns ett antal frågor gällande erfarenhet av olika substanser som är konstruerade enligt exemplet nedan.

15 Har du någon gång druckit alkohol?

Räkna inte med drycker under 2,8 % t.ex. lättöl eller svag cider. Markera med ett eller flera kryss.

- A Nej
- B Ja, under de senaste 30 dagarna
- C Ja, under de senaste 12 månaderna
- D Ja, för mer än 12 månader sedan

Denna typ av frågor ger tre prevalensmått. Frågorna kodas och döps på ett enhetligt sätt enligt följande (med ovanstående alkoholfråga som exempel):

Livstidsprevalens (AlkLTP): Innefattar de som valt något av svarsalternativen B–D.

12-månadersprevalens (AlkLYP): Innefattar de som valt något av svarsalternativen B–C.

30-dagarsprevalens (AlkLMP): Innefattar de som valt svarsalternativet B.

Tabellerna i bilagorna följer i princip den ordning som frågorna ställts i enkäten. I tabellerna redovisas samtliga elever som skulle ha besvarat respektive fråga. Detta innebär att andelen som lämnat frågan obesvarad redovisas som ”Ej svar”. Med andra ord ingår alltså det interna svarsbortfallet i beräkningarna. I de fall då eleven enligt enkätinstruktionerna ska hoppa över frågan redovisas detta som ”Ska ej besvara frågan”.

I tabellbilagorna återges resultaten avrundade till hela procentenheter. På grund av avrundningseffekter kan det därför förekomma att andelarna i vissa tabeller inte summerar till 100. Procenttal avrundat till 0 innebär att svarsalternativet har angetts av färre än 0,5 procent.

Resultat

I syfte att följa utvecklingen på ANDT-området identifierades ett antal nationella indikatorer i samband med ett regeringsbeslut (Socialdepartementet 2013). Inför 2012 års datainsamling genomfördes en större revidering av CAN:s skolundersökningsformulär. Detta i syfte att anpassa formuläret till de efterfrågade indikatorerna. I och med ANDT-strategin som gällde för åren 2016–2020 följs 15 ANDT-indikatorer via CAN:s skolundersökningar (Socialdepartementet 2016). Dessa indikatorer redovisas tillsammans med andra ANDT-indikatorer av Folkhälsomyndigheten i Indikatorlabbet².

I texten presenteras resultaten från 2022 års undersökning i Gävleborgs län i gymnasiet år 2. Resultaten redovisas för sju av ANDT-indikatorerna. Utöver detta berörs även anskaffning av drycker från Systembolaget, årskonsumtion av alkohol, spel om pengar, lustgasanvändning samt berusnings- och tobaksdebut vid 13 års ålder eller tidigare, vilka således inte är variabler som ingår i indikatoruppföljningssystemet. De två sistnämnda som rör debutålder är emellertid indikatorer när de mäts i årskurs 9. Resultaten jämförs med de från 2022 års riksundersökning i motsvarande årskurs. Övriga resultat redovisas i tabellbilagorna. När tidigare utveckling i riket kommenteras är resultaten hämtade från rapporten *CAN:s nationella skolundersökning 2021* (Gripe, (red.) 2021).

Alkohol

I följande avsnitt redovisas resultaten för fem olika mått gällande alkohol. Följande tre är indikatorer i ANDT-uppföljningen; andel alkoholkonsumenter, andel som har intensivkonsumerat, samt andel som varit berusade när de varit 13 år eller yngre.

Övriga mått som redovisas är årskonsumtion i liter ren alkohol och anskaffning av alkoholdrycker.

Alkoholkonsumenter

För att bli klassificerad som alkoholkonsument ska frågan ”Har du någon gång druckit alkohol?” ha besvarats med att respondenten har druckit alkohol under de senaste 12 månaderna.

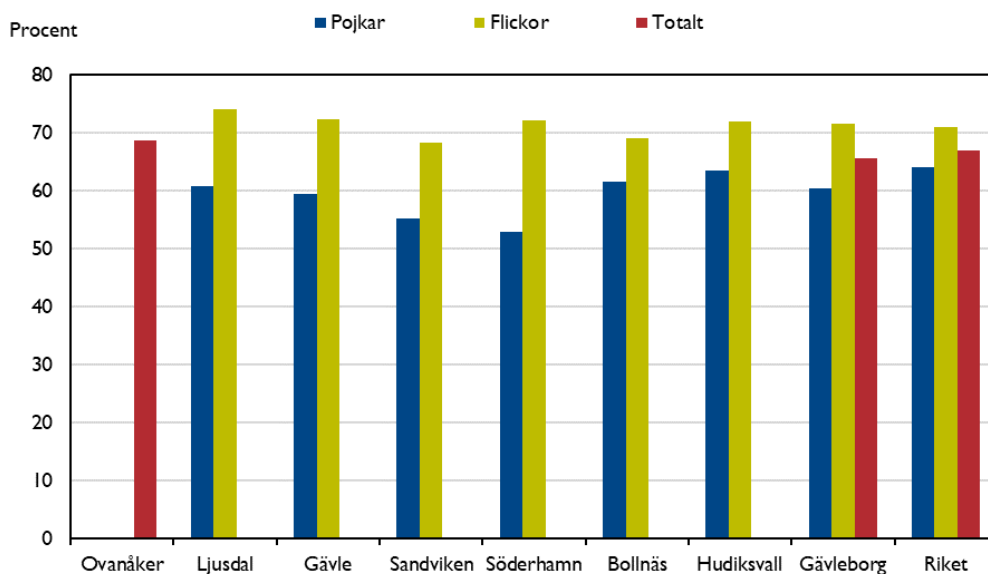
Det kan konstateras att andelen alkoholkonsumenter såväl bland niorna som gymnasieeleverna har minskat på nationell nivå under 2000-talet.

² (<http://www.andtuppfoljning.se/indikatorlabbet>).

I figur 1 redovisas andelen gymnasieelever som klassificerats som alkoholkonsumenter i Gävleborg samt i hela landet. Resultaten visar att det ungefär var lika stora andel alkoholkonsumenter i länet som i riket (66 respektive 67 procent). Det är oftast en något högre andel flickor än pojkar som klassas som alkoholkonsumenter. Så var det även i årets mätning i både Gävleborgs län (72 respektive 61 procent) och i riket (71 respektive 64 procent).

I länet var Ovanåker den kommun som hade högst andel alkoholkonsumenter (69 procent). Lägst andel uppmättes i Sandviken (60 procent). I samtliga kommuner var det en högre andel flickor som klassades som alkoholkonsumenter (som tidigare nämnts kan dock Ovanåker ej särredovisas på kön pga. av få deltagande elever).

Figur 1. Andelen alkoholkonsumenter i gymnasiet år 2. Procent. 2022.

Årskonsumtion

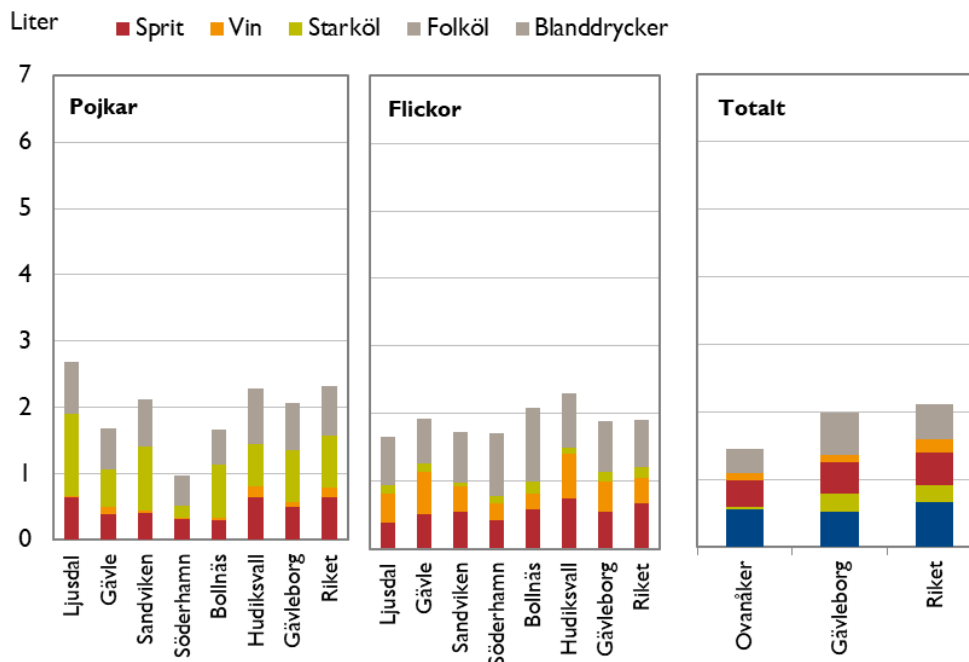
Ett sammanfattande mått på alkoholkonsumtionens omfattning är årskonsumtionen, den totala konsumerade mängden alkohol för det senaste året. Måttet konstrueras utifrån elevernas uppgifter om kvantiteten per dryckestillfälle för varje enskild alkoholdryck (folköl, starköl, blanddrycker (alkoläsk och starkcider), vin samt sprit), vilken multipliceras med konsumtionsfrekvensen för de olika dryckerna under de senaste 12 månaderna. Det summeras sedan och resultatet uttrycks i ren alkohol (100 %). Liksom andelen alkoholkonsumenter, har årskonsumtionen bland såväl niorna som gymnasieeleverna minskat kraftigt i riket under 2000-talet.

I figur 2 presenteras gymnasieelevernas genomsnittliga årskonsumtion i liter ren alkohol uppdelat på typ av dryck. Årskonsumtionen redovisas fördelat på samtliga elever, alltså även de som inte har druckit alkohol under de senaste 12 månaderna. I Gävleborgs län uppgick den genomsnittliga årskonsumtionen för eleverna i årskurs 2 på gymnasiet till 2,0 liter ren alkohol, vilket var ungefär samma nivå som i riket (2,1 liter). I Gävleborgs län var pojkarnas konsumtion något högre än flickornas (2,1 liter respektive 1,9 liter). Även i riket var konsumtionen högre bland pojkarna än flickorna i gymnasiets år 2 (2,3 liter respektive 1,9 liter).

I Gävleborgs län var årskonsumtionen högst i Hudiksvall (2,3 liter). Lägst konsumtion uppmättes i Söderhamn (1,4 liter) där dessutom pojkarna rapporterade särskilt låga nivåer i jämförelse med pojkar i övriga kommuner i Gävleborg.

Om årskonsumtionen i stället redovisas fördelat på enbart dem som uppgett att de druckit alkohol de senaste 12 månaderna uppgår den genomsnittliga konsumtionsvolymen bland länets gymnasieelever i årskurs 2 till 3,3 liter för pojkarna och 2,6 liter för flickorna (se tabell 21 i bilaga 3). Motsvarande värden i riket var 3,6 respektive 2,6. I länet var årskonsumtionen störst bland alkoholkonsumenter i Hudiksvall på 3,4 liter och lägst i Söderhamn på 2,3 liter.

Sett till dryckespreferenser var de tämligen likartade i länets och riket för respektive kön, och detta gällde båda årskurserna. Den största könsskillnaden över lag var att pojkarna drack betydligt mer öl och flickorna mer blanddrycker (alkoläsk och starkcider).

Figur 2. Den beräknade genomsnittliga årskonsumtionen av respektive alkoholdryck mätt i liter ren alkohol (100%) i gymnasiets år 2. 2022.

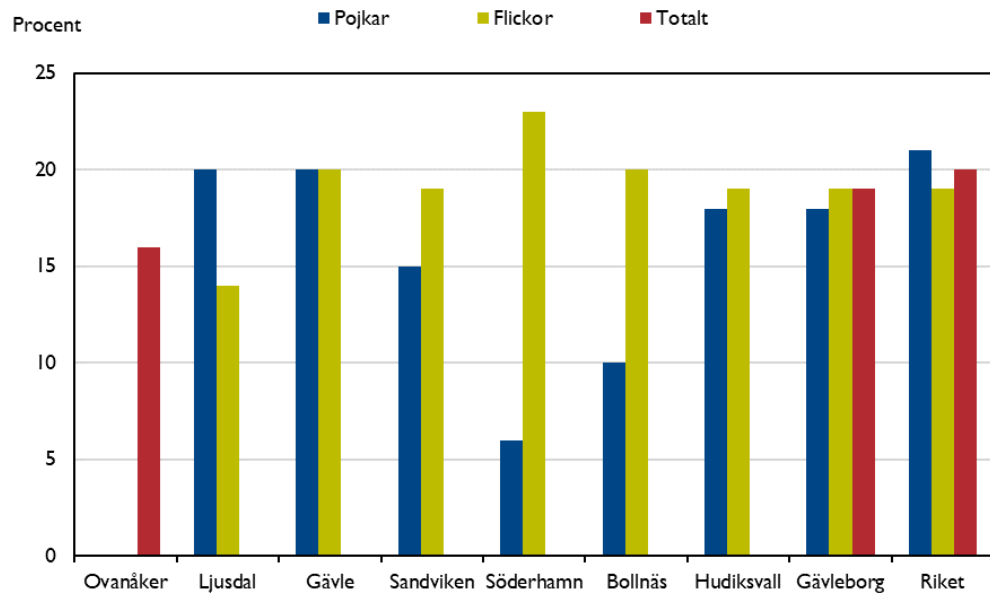
Intensivkonsumtion

Ett sätt att fånga in graden av berusningsdrickande är genom indikatorn intensivkonsumtion. I skolundersökningen definieras detta som att under de senaste 30 dagarna, vid ett och samma tillfälle ha druckit en alkoholmängd motsvarande minst en helflaska vin (eller fyra burkar starköl eller fyra burkar blanddrycker eller sex burkar folköl eller 25 cl sprit). Dessa exempel motsvarar inte exakt lika stora mängder ren alkohol (100 %), utan syftar till att ringa in en konsumtion av så pass stor alkoholmängd att eleverna förväntas bli påverkade.

I 2012 års formulärrevidering ändrades frågan om intensivkonsumtion i sådan omfattning att resultaten inte kan jämföras med tidigare år (se Raninen & Nyström 2013). Den nya formuleringen med en längre tidsperiod genererar lägre nivåer, vilket är viktigt att ha i åtanke vid eventuella jämförelser med tidigare års undersökningar eller andra studier där frågan har en annan utformning. Jämförelseproblemen till trots har intensivkonsumtionen bland skoleleverna i riket, ändå tydligt minskat under 2000-talet.

Figur 3 visar att andelen månatliga intensivkonsumenter i gymnasiets år 2 var likartad för Gävleborgs län och riket (19 respektive 20 procent). Könsskillnaderna var små både i länet och i riket.

Störst andel intensivkonsumenter uppmättes i Gävle på 20 procent, vilket alltså var på ungefär samma nivå som genomsnittet för länet. Lägst andel uppmättes i kommunerna Ovanåker, Söderhamn och Bollnäs (16 procent). Söderhamn särskilde sig också sett till könsskillnader, då 23 procent av flickorna intensivkonsumerat, medan 6 procent av pojkarna i kommunen gjort det.

Figur 3. Andelen elever som intensivkonsumerat alkohol någon gång i månaden eller oftare i gymnasiets år 2. Procent. 2022.

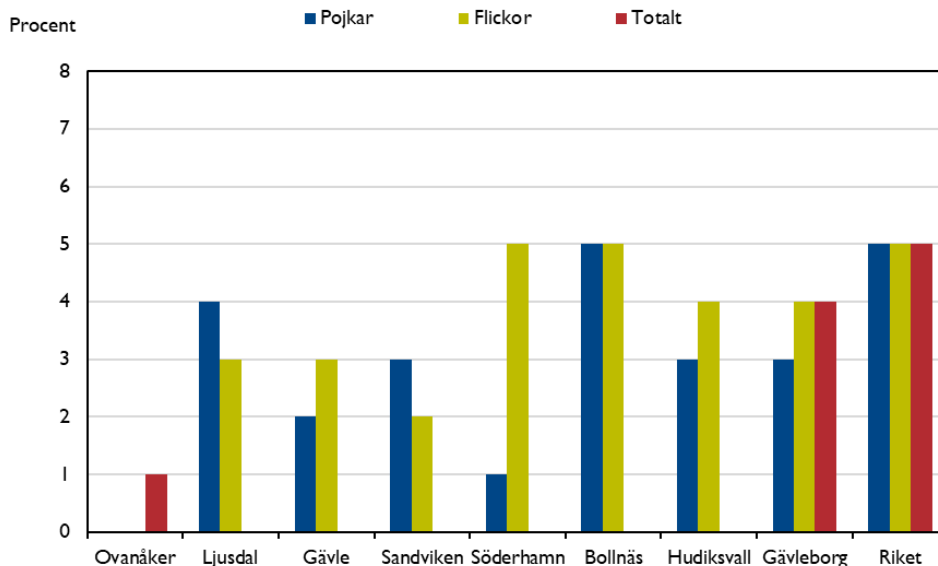
Berusningsdebut

Andelen elever som uppgett att de berusat sig vid 13 års ålder eller tidigare är ingen nationell indikator när det mäts bland gymnasieelever utan endast i årskurs 9. Att det är en indikator just i årskurs 9 är dels för att minska risken för minnesfel, dels för att den årskursen täcker en något större andel av generationen, och ger därmed den bästa bilden av tidig debut. Vi har ändå valt att presentera dessa resultat för gymnasieeleverna i denna redovisning.

Även denna fråga ändrades vid formulärjusteringen 2012. Trots ändringen kan det ändå konstateras att andelen elever med tidig berusningsdebut tydligt sjunkit under 2000-talet.

Figur 4 visar att andelen gymnasieelever i årskurs 2 med tidig berusningsdebut inte skiljer sig nämnvärt vare sig mellan länet och riket. Cirka 4 procent av eleverna svarade att de varit berusade vid 13 års ålder. I länet är det något vanligare att flickor uppger en tidig berusningsdebut än pojkar (4 respektive 3 procent).

Högst andel med tidig berusningsdebut återfanns i Bollnäs (5 procent), vilket är något högre än länssnittet. Minst vanligt var det i Ovanåker (1 procent).

Figur 4. Andelen elever som varit berusade vid 13 års ålder eller yngre i gymnasiets år 2. Procent. 2022.

Anskaffningsätt

Såväl denna undersökning som flera andra studier har visat att många ungdomar dricker alkohol och att somliga dricker förhållandevis stora volymer. Med beaktande av de åldersrestriktioner som finns i den svenska alkohollagstiftningen ska det inte vara möjligt för dessa ungdomar att själva skaffa alkohol. Det är emellertid ett faktum att det på flera sätt går att få tag på alkohol även för ungdomar i förhållandevis låg ålder.

I CAN:s nationella skolundersökning har elever i flera år fått besvara varifrån alkoholen kom senaste gången de drack. I 2022 års frågeformulär ändrades frågeformuleringen och svarsalternativen blev färre. Nedan presenteras svaren från 2022 års fråga, vilken alltså skiljer sig från den i tidigare rapporter CAN levererat till Region Gävleborg.

Av tabell 29 i bilagorna 2 och 3 framgår det vem som försett tonåringarna med alkohol senaste gången de drack. För Gävleborg län var det vanligaste sättet bland gymnasieelever att få tag på alkoholen från kompis, partner eller syskon (32 procent). Näst vanligast var att ha fått alkoholen från förälder med lov (14 procent). Dessa alternativ var även vanligast i riket (33 respektive 15 procent). Detta mönster återfanns i majoriteten av kommuner i Gävleborgs län. Dock särskilde sig Ljusdal, Gävle och Bollnäs något då också var vanligt att fått tag på alkohol från en person som langar i de kommunerna.

Både skolungdomarna i Gävleborgs län och riket i stort uppger att Systembolaget är den i särklass vanligaste ursprungskällan till den alkohol de dricker (tabell 30 i bilaga 3). Detta förhållande har inte förändrats nämnvärt med den nya frågeformuleringen.

Narkotika

Med narkotika avses i Sverige de preparat som finns upptagna i Läkemedelsverkets föreskrifter om förteckningar över narkotika³. Där förekommer dels sådana medel som är föremål för kontroll enligt internationella överenskommelser (FN:s narkotikakonventioner), dels ett antal medel som enligt svenska bestämmelser ska betraktas som narkotika. Preparaten har olika egenskaper. Gemensamt för dem är att de påverkar centrala nervsystemet.

För att mäta narkotikaanvändandet är två mått från skolundersökningen identifierade som indikatorer i ANDT-uppföljningen: att ha använt narkotika någon gång, samt att ha använt narkotika under de senaste 12 månaderna (mäts sedan 2007). Under 2000-talet har resultaten gällande narkotikaanvändning

³ <https://www.lakemedelsverket.se/sv/lagar-och-regler> (Datum: 2021-06-22)

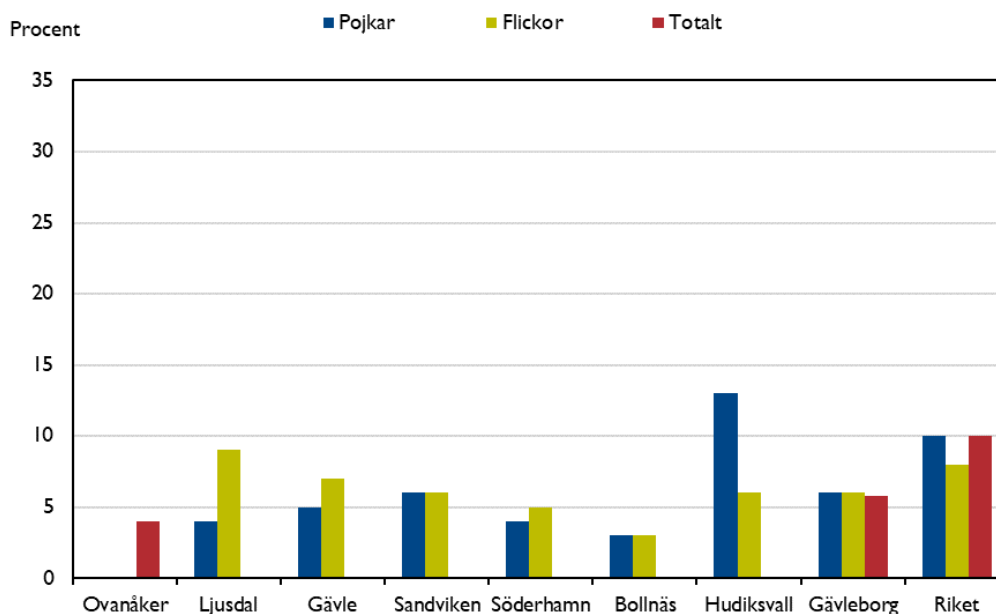

bland elever i gymnasiets år 2 fluktuerat utan att någon tydlig förändringsriktning kunnat avläsas i riket.

Skillnaden mellan livstids- och tolv månadersmättet är ganska konstant bland gymnasieeleverna. Därför begränsas figuren till andelen som använt narkotika de senaste 12 månaderna. Genom åren har gymnasiepojkar redovisat mera omfattande erfarenheter jämfört med gymnasieflickor. Cannabis är den vanligaste narkotikan i gymnasiet.

I Gävleborgs län uppgav 6 procent av gymnasieeleverna att de använt narkotika under de senaste 12 månaderna. Motsvarande andel för riket var 10 procent (figur 5). I länet fanns ingen könsskillnad för att ha använt narkotika senaste året. Detta skiljer sig från användningen i riket där pojkar rapporterar en högre andel än flickor (10 respektive 8 procent).

Fördelningen mellan kommunerna var förhållandevis jämn men vissa undantag fanns. I Hudiksvall uppmättes den högsta andelen elever som använt narkotika de senaste 12 månaderna (9 procent). Utöver detta särskilde Hudiksvall sig från andra kommuner då andelen pojkar i kommunen som använt narkotika var betydligt högre jämfört med pojkarna i de andra kommunerna.

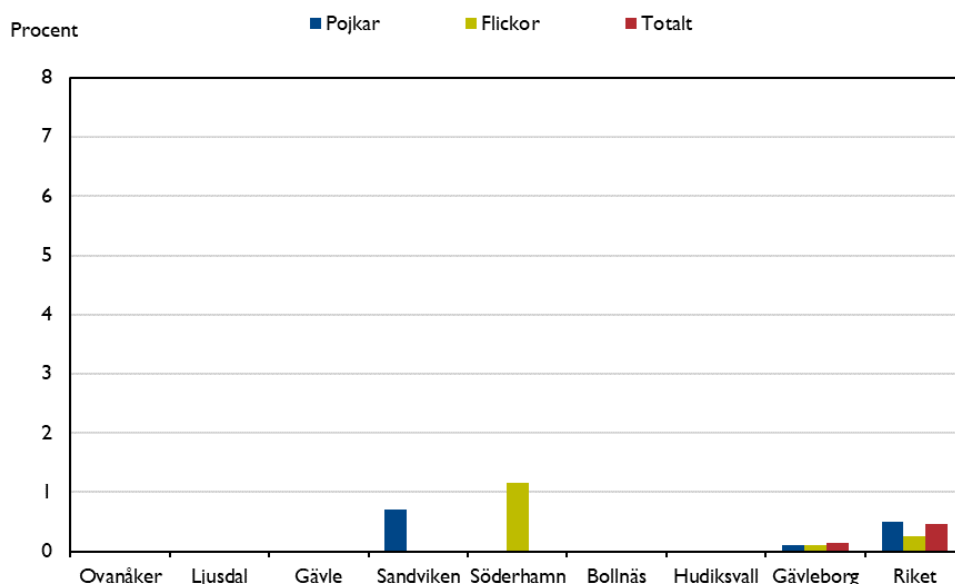

Figur 5. Andelen elever som använt narkotika de senaste 12 månaderna i gymnasiets år 2. Procent. 2022.

Anabola androgena steroider

Vad gäller dopning redovisas här, ett av de två prevalensmått från skolundersökningen som identifierats som indikator i ANDT-uppföljningen: Att ha använt anabola androgena steroider (AAS) under de senaste 12 månaderna (mäts sedan 2012). Under 2000-talet har resultaten gällande användning av AAS legat på omkring 1 procent i riket i gymnasiets år 2.

Normalt är det alltså ytterst få elever som uppger att de använt AAS och så även i årets undersökning. Det var knappt 0,5 procent i såväl Gävleborgs län som i riket som uppgav årsprevalens av AAS (figur 6). I Sandviken och Söderhamn uppgav enbart pojkar respektive flickor användning av AAS. Då andelarna är mycket låga bör det inte dras alltför stora slutsatser om användningen av AAS i länet och dess kommuner.

Figur 6. Andelen elever som använt AAS de senaste 12 månaderna i gymnasiets år 2. Procent. 2022.

Tobaksanvändning

För tobak ingår två mått som är indikatorer i ANDT-uppföljningen: Att vara rökare samt att vara snusare. Dessutom redovisas andel som har tobaksdebuterat före 13 års ålder (vilket är en nationell ANDT-indikator i årskurs 9 men inte i gymnasiet).

Rökare

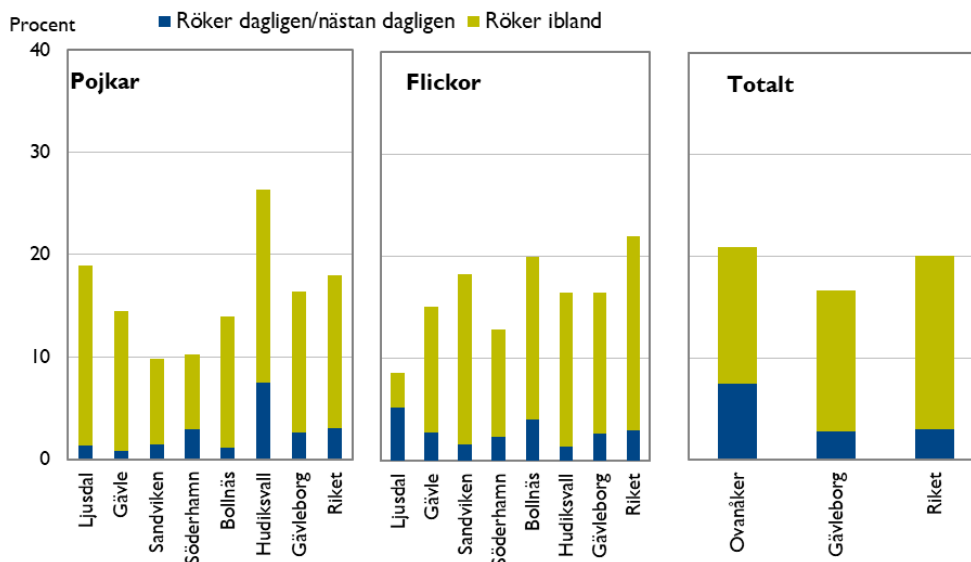
Som rökare räknas de elever som har uppgett att de har rökt under de senaste 12 månaderna och även svarat att de fortfarande röker. Detta skiljer sig mot perioden före 2012 då det inledande 12-månadersfiltret saknades. Förändringen

med den något snävare definitionen gör att rikets tidsserie över rökare brutits. Under 2000-talet har andelen rökare bland gymnasieelever i årskurs 2 i princip halverats. Minskningen har skett både bland pojkar och flickor.

I figur 7 presenteras andelen rökare bland eleverna i gymnasiet år 2. I Gävleborgs län var det lika hög andel bland pojkarna och flickorna som klassificerades som rökare (16 procent). Motsvarande siffror för riket var 18 procent för pojkarna och 22 procent för flickorna. Det var vanligare att röka ibland eller på fest än att röka dagligen/nästan dagligen i såväl länet som i riket.

Högst andel rökare uppmättes i Ovanåker (21 procent) och Hudiksvall (21 procent). Den kommun som rapporterade klart lägst nivå av rökning var Söderhamn (12 procent).

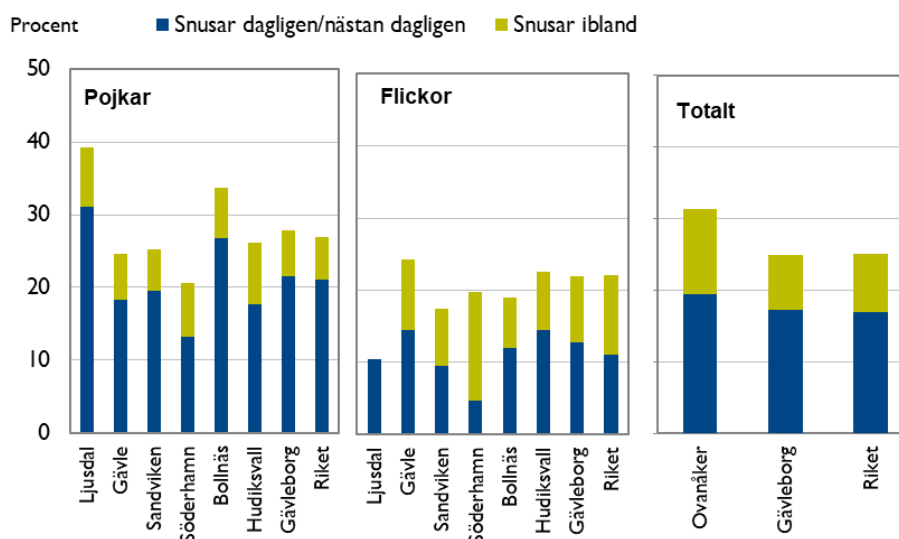
Figur 7. Andel rökare, inklusive hur stor andel som röker dagligen/nästan dagligen i gymnasiet år 2. Procent. 2022.

Snusare

Även begreppet snusare omdefinierades i enlighet med att ANDT-uppföljningsindikatorerna infördes. Den nya definitionen följer samma mönster som för rökare, det vill säga att endast de som svarat att de snusat under de senaste 12 månaderna och fortfarande snusar räknas in. Liksom för rökningen ledde förändringen till tidsseriebrott men det kan ändå noteras att snusningen har minskat något under 2000-talet, även om minskningen avstannade 2012 samt dessutom åter ökat något sedan 2017.

I figur 8 redovisas andelen elever i gymnasiet år 2 som snusar. I Gävleborgs län klassificerades 28 procent av pojkarna och 22 procent av flickorna som snusare. I riket var motsvarande andelar 27 respektive 22 procent. Ovanåker var den kommun som hade högst andel snusare (31 procent) medan lägst andel

uppmättes i Söderhamn (20 procent). I Ljusdal rapporterade pojkarna betydligt högre nivåer (39 procent) än länsnittet bland pojkarna, medan flickorna i kommunen låg på betydligt lägre nivå än i riket (10 procent).

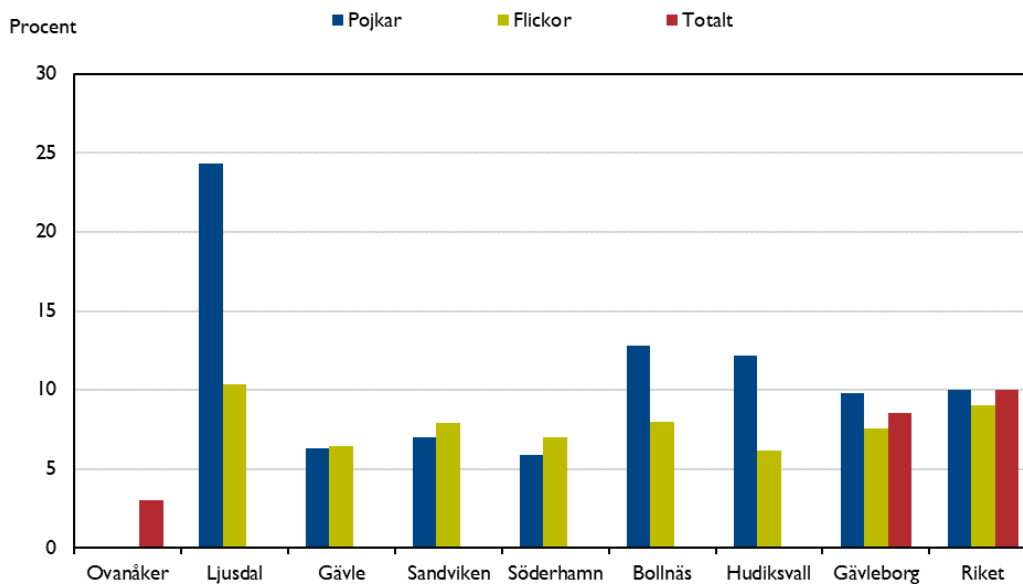
Figur 8. Andel snusare, inklusive hur stor andel som snusar dagligen/nästan dagligen i gymnasiet år 2. Procent. 2022.

Tobaksdebut

Även debutåldern för tobaksanvändning med snus eller cigaretter bevakas i ANDTS-strategin, men endast för årskurs 9, av samma anledning som gäller för berusningsdebut, nämligen för att minska risken för minnesfel men också för att den årskursen täcker en något större andel av generationen. Tobaksdebut följs from 2010 och sedan dess har andelen gymnasieelever i riket med tidig tobaksdebut halverats.

Av figur 9 framgår andelen gymnasieelever med tidig tobaksdebut. Resultaten visar att 9 procent av eleverna i årskurs 2 på gymnasiet i Gävleborgs län hade använt tobak vid 13 års ålder eller tidigare, vilket var av ungefär samma nivå som i riket (10 procent). Det var något vanligare med tidig tobaksdebut bland pojkarna jämfört med bland flickorna i såväl länet som i riket.

Ljusdal var den kommun som uppmätte högst nivå av tidig tobaksdebut (18 procent) medan den minsta nivån uppmättes Ovanåker (3 procent).

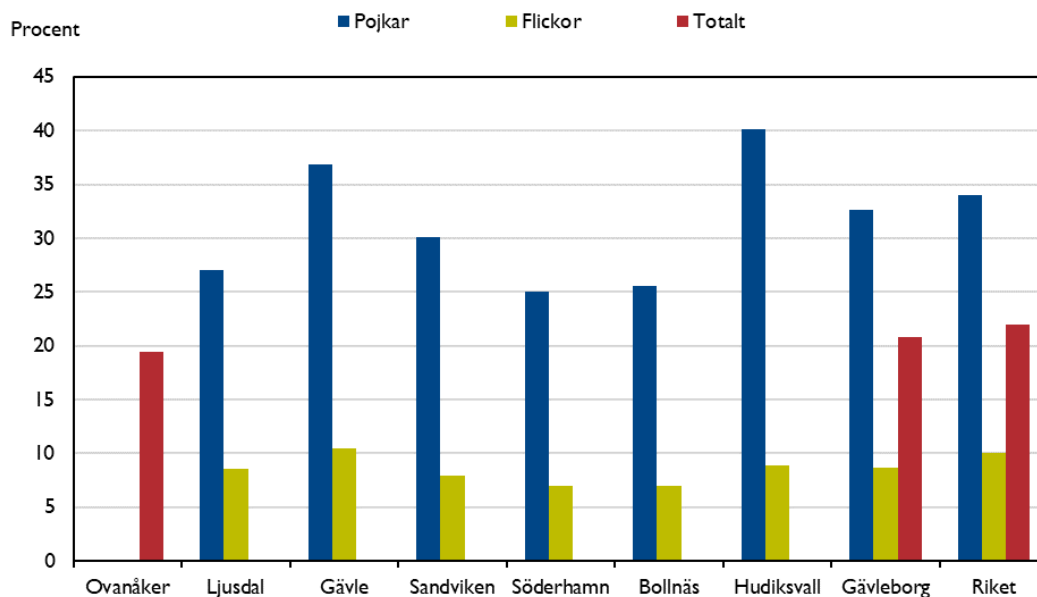
Figur 9. Andelen elever som tobaksdebuterat vid 13 års ålder eller yngre i gymnasiets år 2. Procent. 2022.

Spel om pengar

Spel om pengar innefattar lotteri, vadhållning, kombinationsspel och pyramidspel, vilka kan spelas både fysiskt och online. Okontrollerat spel om pengar utgör en folkhälsofråga och inkluderades därför i ANDTS-strategin för 2022–2025 (Socialdepartementet, 2022). I gymnasiets år 2 har spelandet om pengar i riket minskat något under 2000-talet.

I Gävleborgs län uppgav 21 procent av eleverna i gymnasiets årskurs 2 att de har spelat om pengar under de senaste 12 månaderna. En markant skillnad syns mellan pojkar och flickor (33 respektive 9 procent). Andelarna såg ungefär likadana ut i riket där 22 procent av gymnasieeleverna spelat om pengar de senaste 12 månaderna (34 procent bland pojkarna och 10 procent bland flickorna).

Högsta andelen som spelat om pengar uppmättes i Gävle kommun (24 procent) och den lägsta andelen i Bollnäs (15 procent). Även i de enskilda kommunerna var det främst pojkarna som hade erfarenhet av spel om pengar.

Figur 10. Andelen elever som har spelat om pengar de senaste 12 månaderna i gymnasiets år 2. Procent. 2022.

Lustgas

Lustgas, eller dikväveoxid, är smärtlindrande och har länge använts inom vården. Gasen kan även användas i berusningssyfte och bland annat Giftinformationscentralen har uppmärksammat att lustgasanvändningen ökat senare år. Långvarig användning av lustgas riskerar att leda till brist på vitamin B12, vilket i sin tur kan leda till nervskador (Läkartidningen, 2022). I 2022 års nationella skolundersökning inkluderades en fråga om elevers användning av lustgas.

I Gävleborgs län hade 10 procent av eleverna i gymnasiets år 2 någon gång tagit lustgas (se tabell 36 i bilaga 3) och det var ungefär lika vanligt att ha gjort det bland flickorna och pojkarna (11 respektive 9 procent). Motsvarande värde för riket var högre och uppgick till 17 procent och även här var könsskillnaderna små (16 procent bland pojkarna och 18 procent bland flickorna).

Bland kommunerna i Gävleborgs län var det vanligast att någon gång ha tagit lustgas i Bollnäs följt av Hudiksvall (17 respektive 14 procent).

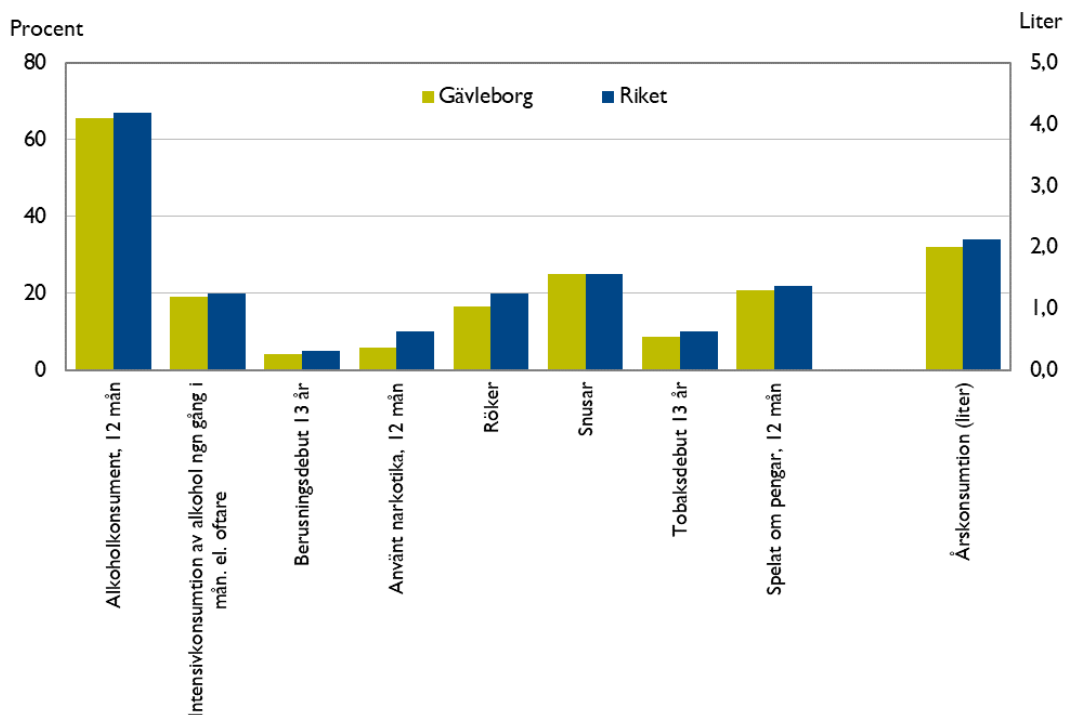
Sammanfattning

Läget i Gävleborgs län 2022

Syftet med denna rapport är att redovisa resultaten från undersökningen av ANDTS-erfarenheter, som genomfördes under våren 2022 i gymnasiets år 2 på uppdrag av Region Gävleborg. Ytterligare ett syfte är att jämföra dessa resultat med den nationella skolundersökningen från samma år.

För att ge en lättöverskådlig sammanfattning av hur ANTS-erfarenheterna i Gävleborgs län såg ut i jämförelse med riket redovisas i figur 11 sammanfattande resultat för rapporten undantaget resultat för lustgasanvändning, AAS och anskaffningsätt.

Sammantaget uppvisade eleverna i Gävleborgs län och riket relativt likartade ANTS-erfarenheter. Ett genomgående mönster som framträder är att eleverna i länet ligger något under riksgenomsnittet för samtliga redovisade indikatorer, bortsett från snusning.

Figur 11. En jämförelse av ANTS-erfarenheter i gymnasiets år 2 mellan Gävleborgs län och riket, 2022.

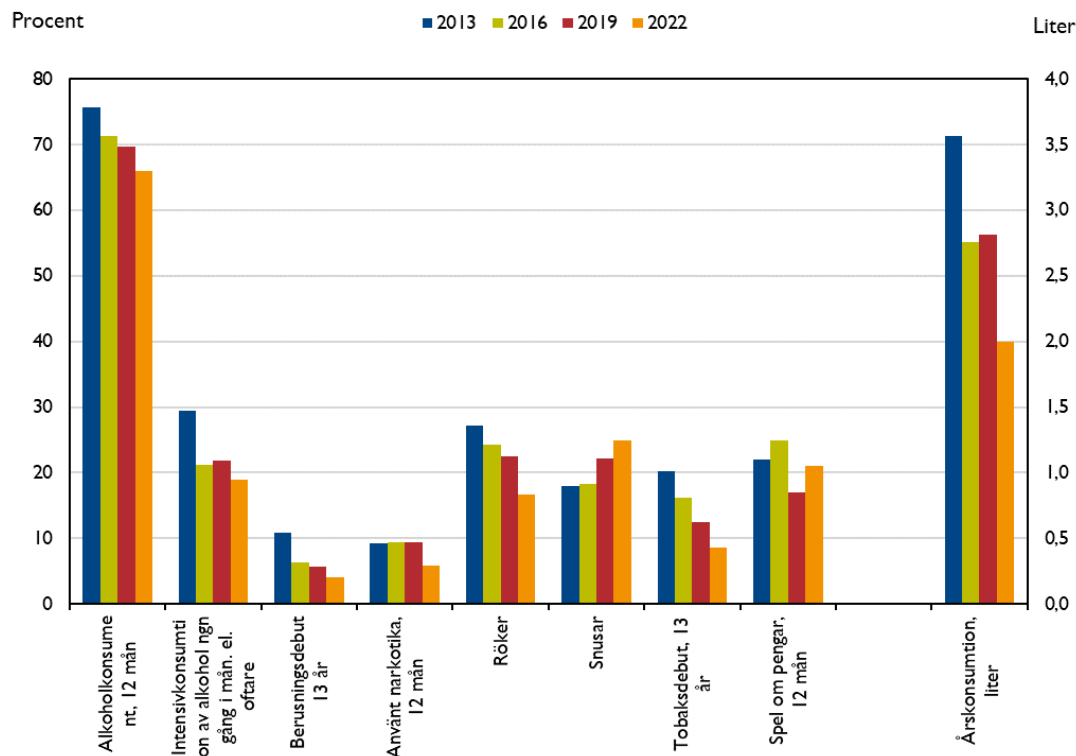
I 2022 års skolundersökning ställdes för första gången en fråga om användning av lustgas. I Gävleborg svarade 10 procent av gymnasieeleverna att de någon gång provat detta, vilket ska jämföras med jämfört med 17 procent i riket.

Avslutningsvis kan det konstateras att det finns vissa skillnader mellan kommunerna i Gävleborgs län. Exempelvis ligger Ljusdal ofta på högre nivåer, medan Sandviken uppvisar lägre nivåer.

Utvecklingen i Gävleborgs län 2013–2022

Sedan det reviderade formuläret infördes 2012 har Region Gävleborg beställt gymnasieundersökningar från CAN även 2013, 2016 och 2019. I figur 12 presenteras utvecklingen av ANTS-erfarenheter 2013–2022. Som framgår har det varit en positiv utveckling vad gäller ANTS-erfarenheten bland gymnasieeleverna i Gävleborg.

Andelen alkoholkonsumenter, intensivkonsumenter och berusningsdebutanter vid 13 års ålder eller tidigare har sjunkit mellan 2013 och 2022. Det alkoholmått som minskat mest är dock årskonsumtionen som gått från 3,6 till 2,0 liter, under denna period. Andelen tidiga tobaksdebutanter har sjunkit betydligt, även andelen rökare har sjunkit succesivt, samtidigt som andelen snusare har ökat i de två senaste undersökningen. Jämfört med senaste undersökningstillfället i länet har även andelen gymnasieelever i årskurs 2 som spelat om pengar de senaste 12 månaderna ökat. Andelen är dock inte på samma nivå som den var 2013 eller 2016.

Figur 12. Utveckling för ANTS-erfarenhet i Gävleborgs län. 2013–2022.

Om undersökningen i Gävleborgs län

I anslutning till CAN:s nationella skolundersökning 2022 beställde Region Gävleborg en totalundersökning i gymnasiet år 2.

De allmänna representativitets- och tillförlitlighetsproblem som nämnts tidigare i rapporten bör naturligtvis beaktas vid tolkningen av dessa resultat. Eftersom enskilda siffror endast bör ses som en storleksordning på konsumtionen är det mer meningsfullt att jämföra olika grupper (kön, kommuner, etc.) än att dra slutsatser utifrån enskilda frekvenser. Värt att återigen betona är att inte dra för långtgående slutsatser vid små differenser eftersom de oftast inte är signifikanta.

CAN:s standardprocedur för datainsamlingens genomförande har följts utan några kända avvikelser.

I jämförelse med den nationella skolundersökningen var elevbortfallet något högre i Gävleborgs undersökning. Däremot var klassbortfallet lägre i länet jämfört med riket. Sammantaget pekar dock allt på en väl genomförd datainsamling som genererat data av god kvalitet för regionen.

Referenser

Andersson B & Hibell B (1993). *Skolelevers drogvapor 1993*. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Englund, A (red.) (2019). *Skolelevers drogvapor 2019*. Rapport 187. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Gripe I (2013). *Så görs CAN:s skolundersökning. En genomgång av praktiskt genomförande och metodologi*. Rapport 135. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Gripe I (red.) (2021). *CAN:s nationella skolundersökning 2021*. Rapport 205. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Guttormsson, U (2020). *Skolelevers drogvapor 2020*. Rapport 197. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Nordmark Grass, J. Westerberg, J & Lindeman E (2022). *Återkommande exponering för lustgas kan ge svåra skador*. Läkartidningen. 2022;119;21157.

Proposition 2020/21:132. En förnyad strategi för politiken avseende alkohol, narkotika, dopning, tobak och nikotin samt spel om pengar 2021–2025.

Raninen J & Nyström S (2013). *Reviderad enkät 2012. En analys av resultat skillnader*. Rapport 134. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Socialdepartementet (2013). Uppföljning av regeringens alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobaksstrategi: förslag på indikatorer avseende de prioriterade målen i strategin. Rapport 2. Stockholm: Regeringskansliet.

Socialdepartementet (2016). *En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken 2016–2020*. Regeringens skrivelse 2015/16:86. Stockholm: Regeringskansliet.

Socialdepartementet (2022). En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken samt spel om pengar 2022–2025. Regeringens skrivelse 2021/22:213. Stockholm: Regeringskansliet.

Svensson J & Zetterqvist M (2019). *Spel om pengar bland unga*. Fokusrapport 3. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

C.A.N

CAN – Nationellt kompetenscentrum inom ANDTS (alkohol, narkotika, dopning, tobak och spel). Vårt fokus är undersökningar, forskning och kommunikation. Vi genomför även lokala och regionala undersökningar och kartläggningar på uppdrag av kommuner och län.

CAN är en unik aktör med en fot i civilsamhället och en i det offentliga. Styrelsen utses till hälften av regeringen och till hälften av de cirka 50 medlemsorganisationerna vid årsmötet. CAN står för Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Läs mer om oss på www.can.se

